

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД ДУХОВНОЇ ПІДТРИМКИ ПАЦІЄНТІВ У КЛІНІЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Лазорко Ольга

Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна

lazorko.olha@vnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8427-5049>

Федотова Тетяна

Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна

fedotova.tetiana@vnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1975-9925>

Мета. У статті визначається місце духовної підтримки пацієнтів методами арт-терапії в системі професійної допомоги в клінічних умовах. Важливими завданнями є аналіз останніх досліджень щодо духовної підтримки пацієнтів в клінічній практиці; узагальнення та систематизація основних методологічних підходів та огляд прикладних досліджень із заявленої проблематики; експлікація категоріального апарату; обґрунтування контепоральних моделей духовної підтримки пацієнтів в арт-терапевтичній взаємодії; визначення психотерапевтичних мішеней духовної підтримки пацієнтів в арт-терапевтичному процесі.

Методи. Дана стаття має характер теоретико-методологічної розвідки. Основні методи дослідження – аналіз останніх досліджень щодо духовної підтримки пацієнтів в клінічній практиці за допомогою інструментів арт-терапії; синтез, узагальнення та систематизація основних методологічних підходів та прикладних досліджень; експлікація категоріального апарату; теоретико-методологічне моделювання.

Результати. Огляд зарубіжних та вітчизняних наукових публікацій дає можливість зробити висновки про те, що духовна підтримка пацієнтів в період одужання в умовах клініки є фундаментальною умовою швидкого одужання пацієнтів незалежно від діагнозу та перебігу захворювань. Арт-терапія як метод духовної підтримки пацієнтів у клінічних умовах має високий потенціал застосування та вимагає подальшого вивчення, апробування та впровадження в умови стаціонару.

Висновки. Ми визначили духовну підтримку як терапевтичну допомогу пацієнтам знайти смисли, надію та цілісність у їх житті та стосунках, відчутти

свій зв'язок з собою, іншими та Всесвітом, а також дати їм відчуття турботи, співчутливої присутності та безумовного прийняття, готовності бути разом у складні часи, вислухати та поважати їх індивідуальні духовні переконання та вірування. Ми виокремили психотерапевтичні мішені, для яких духовно орієнтована арт-терапія є ефективною: самореалізація та саморозвиток, самопізнання, прийняття реальності, пошук сенсу і мети існування та усвідомлення самоцінності.

Проведений мета аналіз наукових джерел дозволив визначити основні моделі сучасної арт-терапії заснованої на духовній підтримці: Модель континууму експресивної терапії; Модель відновлення; Модель тіла і розуму в арт-терапії. Важливим завданням сьогодні є віднайдення ефективних інструментів арт-терапевтичної роботи та створення програм духовної підтримки пацієнтів, що, безумовно, є перспективним напрямком подальших досліджень.

Ключові слова: арт-терапія, духовна підтримка, клінічна психологія, страждання, травма.

Olha Lazorko, Tetiana Fedoova. Art therapy as a method of spiritual support for patients in clinical practice.

Purpose. The article determines the place of spiritual support of patients by art therapy methods in the system of professional care in clinical settings. Important tasks are the analysis of recent research on the spiritual support of patients in clinical practice; generalization and systematization of the main methodological approaches and review of applied research on the stated issues; explication of the categorical apparatus; substantiation of contemporaneous models of spiritual support of patients in art-therapeutic interaction; identification of psychotherapeutic targets of spiritual support of patients in the art-therapeutic process.

Methods. This article has the character of theoretical and methodological research. The main research methods are the analysis of the latest research on the spiritual support of patients in clinical practice with the help of art therapy tools; synthesis, generalization and systematization of basic methodological approaches and applied research; explication of the categorical apparatus; theoretical and methodological modeling.

Results. A review of foreign and domestic scientific publications allows us to conclude that the spiritual support of patients during recovery in the clinic is a fundamental condition for rapid recovery of patients regardless of diagnosis and course of disease. Art therapy as a method of spiritual support for patients in clinical settings has a high potential for application and requires further study, testing and implementation in the hospital.

Conclusions. We have defined spiritual support as the therapeutic help for patients to find meaning, hope and integrity in their lives and relationships, to feel their connection with themselves, others and the universe, and to give them a sense of care, compassion and unconditional acceptance, readiness to be together in difficult times, listen to and respect their individual spiritual beliefs. We have identified

psychotherapeutic targets for which spiritually oriented art therapy is effective: self-realization and self-development, self-knowledge, acceptance of reality, search for meaning and purpose of existence and awareness of self-worth.

The purpose of the analysis of scientific sources allowed to determine the main models of modern art therapy based on spiritual support: Model of the continuum of expressive therapy; Recovery model; Body mind model in art therapy. An important task today is to find effective tools for art-therapeutic work and create programs of spiritual support for patients, which, of course, is a promising area of further research.

Key words: art therapy, spiritual support, clinical psychology, suffering, trauma.

Вступ. Перебування в умовах стаціонару в умовах фізичного нездоров'я, травм, загрози смерті, часто призводить до проблем депресії, ізоляції, безнадійності, ворожості та розчарування пацієнтів. Це безумовно не спряє швидкому одужанню і відновленню емоційного спокою та внутрішньої гармонії. За таких обставин роль клінічного психолога в духовній підтримці пацієнтів має непересічне значення. В останні десятиліття в клінічному консультуванні були широко поширені наративні та конструктивістські підходи, що мали на меті відновлення відчуття сенсу та цінності в переживанні страждань та болю.

В останні десятиліття все більше усвідомлюється важливість духовної підтримки в професійних послугах. Духовні аспекти поступово були включені в стандартну психотерапію. Наприклад, когнітивно-поведінкова терапія усвідомленості, яка використовує духовний спокій, викликаний медитацією, є інноваційною альтернативою звичайним психотерапевтичним методам лікування депресії.

Незважаючи на досить тривалі зв'язки між мистецтвом і лікуванням, арт-терапія є відносно молодим напрямом психотерапії. Арт-терапія допомагає одужанню різними способами. По-перше, естетична якість художніх робіт може покращити настрій, відчуття щастя, підвищити самооцінку та поглибити самосвідомість пацієнтів, а по-друге, дослідження показали, що коли люди глибоко залучені до діяльності, яка їм подобається, їхні фізіологічні показники, як-от серцебиття, артеріальний тиск і дихання сповільнюється. Художні елементи у вигляді картин і драми використовувалися в перших цивілізаціях протягом кількох століть до нашої ери, щоб зменшити страх і тривогу, створити міць та силу, а також передати інформацію.

Аристотель та інші філософи використовували поезію та драму для здоров'я та очищення душі. До цього дня живопис, драматургія та музика використовуються в творчій арт-терапії для реабілітації всіх захворювань і для будь-якого віку від дитинства до старості.

Новітнім напрямком наукових пошуків є інтеграція духовного компонента в арт-терапевтичну взаємодію між терапевтом та пацієнтом в клінічній практиці. Духовна підтримка як елемент арт-терапевтичної роботи в період одужання довгий час не помічалась та не досліджувалась. Хоча пацієнти розглядають духовність як невід'ємну частину свого процесу відновлення, довгий період вона ігнорувалась в клінічній та психотерапевтичній практиці заради того, щоб демонструвати максимальну раціональність, об'єктивність та науковість. Проте, на нашу думку, потенціал арт-терапевтичних інструментів щодо духовної підтримки пацієнтів в клінічних умовах є надзвичайно високим і вимагає детального теоретичного обґрунтування та практичного дослідження.

Ця стаття спирається на принципи холістичного підходу до особистості, на єдності всіх вимірів її існування: ментального, емоційного, фізичного та духовного, та має на меті визначити місце духовної підтримки пацієнтів методами арт-терапії в системі професійної допомоги в клінічних умовах. Важливими завданнями даного огляду вважаємо: аналіз останніх досліджень щодо духовної підтримки пацієнтів в клінічній практиці; узагальнення та систематизацію основних методологічних підходів та огляд прикладних досліджень із заявленої проблематики; експлікацію категорального апарату; обґрунтування контемпоральних моделей духовної підтримки пацієнтів в арт-терапевтичній взаємодії.

Проведений теоретико-методологічний аналіз, безумовно, містить певні обмеження та застереження. Описані та проаналізовані дослідження не є вичерпними, було відібрано лише найбільш актуальні з них щодо теми нашого дослідження. Окрім того, аналіз цих публікацій також не містить повну інформацію та вичерпні дані.

Методи та методики. Дана стаття має характер теоретико-методологічної розвідки. Отже, основні методи дослідження – аналіз останніх досліджень щодо духовної підтримки пацієнтів в клінічній практиці за допомогою інструментів арт-терапії як нової галузі професійної допомоги в клінічних умовах; синтез, узагальнення та систематизація основних методологічних підходів та прикладних

досліджень із заявленої проблематики; експлікація категорального апарату; теоретико-методологічне моделювання.

Пошук духовної підтримки, яка надає сенс життю, особливо в часи страждань, набула широкого обговорення в клінічній практиці. В попередніх дослідженнях (Лазорко, 2018), ми наголошували, що духовна парадигма у сфері психічного здоров'я має величезний потенціал для трансформації особистості та суспільства, а терапевтичний вплив на духовну складову особистісного розвитку з боку клінічного психолога в ході терапевтичної інтервенції з використанням духовних практик може підвищити результативність й ефективність лікувальної взаємодії. Також було запропоновано холістичну модель здоров'я особистості в соціокультурному контексті (Лазорко, 2021).

Використання мистецтва як дієвого інструмента зцілення людей має давню історію, як і історія людства (Malchiodi, 2006). Сила мистецтва як засобу комунікації була визнана задовго до появи його використання як терапевтичної методики в професійній практиці (McNiff, 2004).

Практика використання арт-терапії в клінічних умовах веде свій початок з 30-х років ХХ століття, коли у США було запроваджено програму за підтримки американського уряду, очолювана Мері Хантун. Вона була першою, хто обґрунтував механізми зцілення засобами мистецтва ветеранів війни у 1949 році. Її зусилля допомогли подолати наслідки війни для психічного здоров'я стали першою спробою практики арт-терапії як професії.

У клінічній практиці арт-терапія використовується як додаткова терапія з такими серйозними захворюваннями як рак, СНІД, астма, хімічна та алкогольна залежність, травми, туберкульоз, психоз та інші, особливо стосовно груп пацієнтів паліативної допомоги (Malchiodi, 2006; Blomdahl, 2013; Hanevik, 2013; Hartley, 2012; Kearney, 2000; Van Lith, 2016; Vick, 2003).

Хоча пацієнти розглядають духовність як невід'ємну частину свого процесу відновлення (Kliwer, 2006) і багато психологів і психіатрів надають високе значення духовності в процесі психотерапії (Kossak, 2009), багато фахівців боялися включати в терапію духовний елемент допомоги. Причинами цих побоювань можна вважати традиційну фрейдистську позицію щодо всього релігійного чи духовного як невротичного та патологічного, ідею, що

наука повинна бути вільною від духовного, а також відсутність ясності та критичність щодо дефініції поняття «духовність» у науковому обігу (Horowitz, 2002). Незважаючи на ці впливи з минулого, духовність сьогодні розглядається та сприймається як науково важливий елемент підтримки лікування у багатьох галузях медицини (Van Lith, 2014; Koepfer, 2000).

Відкрито почали говорити про місце духовності в мистецтві серед художників у 60-тих роках ХХ століття (Farrelly-Hansen, 2001). У цьому напрямі багато хто вважає саме Карла Юнга першовідкривачем арт-терапії в духовному вимірі, деколи визначаючи його «найпершим трансперсональним арт-терапевтом» (Franklin, 2011). Юнг вважав, що ігри з піском (sand play), малювання мандал, імпровізаційне мистецтво, що включає танці та музику, дозволяє пацієнтам дати вихід несвідомим потягам та позбавитись опору (Kossak, 2009). Процес індивідуації є центральною темою в теорії Юнга, яку він в основному пояснював як «проникнення в таємницю особистості» (Jung, 2006: 49). Для індивідуації є важливими процеси дослідження та інтеграції духовних вимірів, які можуть бути досягнені за допомогою образів, або архетипових символів (Jung, 2006).

Абрахам Маслоу, один із родоначальників гуманістичного підходу, а пізніше й трансперсональної психології припустив, що кожна людина народжується з духовними потребами. Він назвав їх «вищою та трансцендентною природою», що є частиною «сутності» людства (Maslow, 2011: 168). Він також зауважив, що «психологічно здоровими людьми (...) були ті, у кого добре інтегроване, глибоке почуття духовності у житті» (Maslow, 2011: 105).

У рамках різних підходів знаходимо ідею інтеграції духовного аспекту та арт-терапії, зокрема: у трансперсональній психології (Farrelly-Hansen, 2001; Horovitz, 2002; Franklin, 2011), екзистенційній психотерапії (Moon, 2001), юнгіанській психології (Schmid, 2005), феноменологічному підході (Fehlner, 1994), позитивній психології (Rubin, 2012).

Нещодавно кілька прогресивних діячів у цій галузі запропонували арт-терапію, засновану на усвідомленні, або МВАТ (Mindfulness Based Art Therapy), як метод поєднання філософії практик усвідомленості з практиками арт-терапії (Lesiuk, 2015; Hinchey, 2018). Арт-терапія, заснована на усвідомленні, має на меті

включити творчий процес створення мистецтва в це самодослідження. На сьогоднішній день у цій галузі було зроблено багато, і практикуючі МВАТ вважають, що цей метод принесе велику користь пацієнтам, які беруть участь у терапії, а також стане успішним активом у сфері арт-терапії в майбутньому (Monti, 2006).

Сьогодні духовність розглядається як важливий елемент підтримки лікування та одужання в багатьох галузях медицини (Kearney & Mount, 2000; Koepfer, 2000). Карл Юнг підкреслював важливість процесів дослідження та інтеграції духовних вимірів для індивідуалізації, яких можливо досягнути за допомогою образів (архетипічних символів), сновидінь та мистецтва (Jung, 2006).

Американська асоціація арт-терапії (2017) визначає арт-терапію як «інтегративну професію з охорони психічного здоров'я та надання соціальних послуг, яка збагачує життя людей, сім'ї та громад через активну творчість, творчий процес...». Арт-терапія використовує творчість для вирішення емоційних, психологічних та фізичних проблем.

Chiang (2019) обґрунтував ефективність арт-терапії у лікуванні психічних захворювань. Аналіз виявив 60-80% кореляції між кращим здоров'ям та духовною чи релігійною практикою. Питанню інтеграції духовності та психічного здоров'я в США присвячене дослідження Ямади з колегами (Yamada, 2019). З огляду на численні докази, деякі провідні лікарі визнали важливість духовності в клінічній практиці (Corrigan, 2003). Наприклад, Ферел та його колеги заклали основи духовності та духовної допомоги у сестринській справі у Великобританії (Ferrell, 2008).

Серед арт-терапевтів, які додали духовний вимір у свою арт-терапію, можна назвати Флоранс Кейн (1951), сестру Маргарет Наумбург (Vick, 2003), яка об'єднала художні вправи з медитативною свідомістю. Кетрін Мун була однією з перших, хто встановив зв'язок між мистецтвом і духовністю (Moon, 2001). Вона говорила та писала про мистецтво як форму молитви, як таїнство і як благодать. Під час створення творів мистецтва людина здатна спілкуватися та підключатися до божественного та досвіду та відчуття духовного.

Елен Горовіц (Horovitz, 2002) опублікувала книгу «Духовна арт-терапія: альтернативна стежка», а також розробила методики оцінки духовності в процесі арт-терапії та дослідила клінічний аспект зв'язку мистецтва з духовністю. Франклін, Фарреллі-Хансен, Марек,

Свон-Фостер і Воллінгфорд (Franklin, 2011) описали трансперсональний підхід до арт-терапії та започаткували аспірантуру в Університеті Наропа (США), яка поєднує навчання з арт-терапії з трансперсональним психологічним консультуванням.

Майкл Франклін (2001) досліджував зв'язок духовності та зцілення в мультикультурному середовищі. Він порівнює сам процес мистецтва з йогою, яка сприяє одужанню пацієнта. Він описав духовність як зв'язок з самим собою, а також з природою і божественним. Його висновки підтвердили актуальність духовності як важливого компонента у лікуванні та терапії, а також підтвердили дієвість арт-терапії як основного інструменту духовної підтримки.

Ряд наукових статей обговорює важливість підвищення духовного здоров'я за допомогою практик арт-терапії пацієнтів з небезпечними для життя або хронічними захворюваннями (Yanos, 2010). Так само в джерелах щодо лікування травм, горя та втрат обговорювалося, як мистецтво та духовність можуть використовуватися разом у цих випадках для вирішення клінічної психологічної підтримки пацієнтів (Horovitz, 2002).

Арт-терапія в Україні теж розвивається швидкими темпами. О. Вознесенська (2014) визначає арт-терапію як ефективний засіб самопізнання, самовираження та самозцілення особистості, а також наголошує на таких особливостях проведення арт-терапевтичних втручань як «використанні образотворчих матеріалів для вираження змістів внутрішнього світу; створенні особливого середовища для зцілення; присутності арт-терапевта поруч із людиною в процесі її образотворчої діяльності та використання ним тих чи інших інтервенцій, які допомагають людині виражати свої почуття та думки в художній формі та усвідомлювати зв'язок творчої продукції зі змістами свого внутрішнього світу» (Вознесенська, 2014: 2).

Духовна підтримка в рамках арт-терапії допомагає досягти балансу та відчуття цілісності та гармонії оскільки визнає всі аспекти життя: ментальні, емоційні, фізичні та духовні (Kirca, 2019).

Критичні моменти сучасних досліджень ефективності арт-терапії в клінічних умовах, на нашу думку, полягають у відсутності методологічної структурованості; необхідності стандартизації методів втручання; невеликому розмірі вибірки; відсутності повноти та об'єктивності інтерпретацій; відсутності доказових досліджень тощо.

З іншого боку, деякі арт-терапевти скептично ставляться до стандартизації щодо оцінок арт-терапії, стверджуючи, що вона неможлива стосовно процесу творчості (Rubin, 2012).

Таким чином, духовна підтримка пацієнтів в клінічних умовах в процесі арт-терапії має глибоку історію та чисельні прикладні дослідження, що підтверджують її ефективність у процесі одужання.

Обговорення результатів. Відокремити духовність від серцевини людського досвіду неможливо, особливо у випадку страждання (Bell, 2011). Люди, які страждають від недуг часто ставлять під сумнів сенс свого існування. Біль і страждання в психологічному сенсі розглядаються як різні сутності, і їх зв'язок пояснюється так: «Біль, який проживається без сенсу, стає стражданням» (Ferrell & Coyle, 2008). На наше глибоке переконання, процеси одуження та зцілення належать скоріше до надособистісного та духовного контексту, ніж клінічного.

Хронічні психічні або фізичні захворювання, горе і втрата, а також тривожні думки про кінець життя можуть залишити людей ізольованими, самотніми та відірваними не лише від себе та інших, але й, часом, від їхнього відчуття божественного чи священного — незалежно від того, чи концептуалізується воно як Бог, вища сила, природа, віра в людяність, чи якесь інше поняття. Такі тривалі тривожні події можуть викликати духовну кризу, пов'язану з пошуком сенсу і мети життя. У такі часи духовна підтримка може допомогти відновити цей зв'язок з надією, смислами та цілями життя через дух.

Терапевтичне втручання, засноване на духовній підтримці дає можливість переосмислити та віднайти внутрішні ресурси самозбереження. Після цього часто настає відновлення самовідчуття та швидше фізичне одужання (Yanos, Roe, & Lysaker, 2010). Суть переживання творчого процесу як духовної практики несе в собі здатність зцілюватися, дозволяючи людині увійти в контакт із справжнім Я, красою та таємницею життя. Отже, творчість і перетворення стають взаємопов'язаними в кожному контексті чи акті мистецтва. Лінн Капітан (2014) описала співчуття в терапевтичному середовищі як здатність підходити до інших з повагою та турботою, розуміти їх точку зору без засуджень.

Проте, переглянувши літературу про духовну підтримку пацієнтів, стало зрозуміло, що немає єдиного визначення духовної

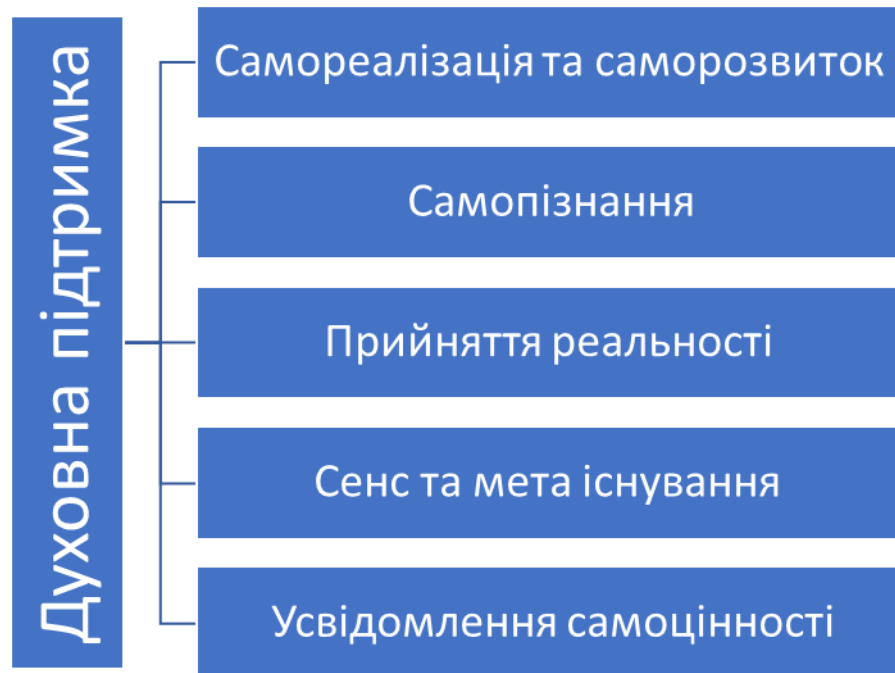
підтримки. Ми розуміємо духовну підтримку в широкому сенсі, який не обмежується певною релігійною традицією чи приналежністю до релігійної спільноти. Часто клієнти приходять до арт-терапевта з бажанням обговорити духовні виміри їх життя.

Арт-терапевти можуть надати уважну духовну підтримку, але не лише підтримку, яка ввідповідає певним віруванням, але засновану на різноманітних концепціях духовності, щодо того, що людина вважає важливим у своєму житті.

Ми визначаємо *духовну підтримку* як терапевтичну допомогу пацієнтам знайти смисли, надію та цілісність у їх житті та стосунках, відчуття свій зв'язок з собою, іншими та Всесвітом, а також дати їм відчуття турботи, співчутливої присутності та безумовного прийняття, готовності бути разом у складні часи, вислухати та поважати їх індивідуальні духовні переконання та вірування. Духовна підтримка насамперед стверджує цінність кожної людини та заснована на емпатії та незасудженні. Така концепція духовної підтримки, на нашу думку, не залежить від культурних чи релігійних вірувань та традицій.

У клінічній професійній практиці духовна підтримка дозволяє відновити та віднайти пацієнту власні духовні сили та ресурси для швидкого одужання. Дослідження показали, що така підтримка може позитивно вплинути на стан здоров'я.

Мистецтво є в основному засобом для саморозвитку, самореалізації та пізнання себе, а пізнання себе через образи у власноруч створеному мистецтві є духовним шляхом. Якщо розглядати суб'єктивно-символічну природу мистецтва та його силу у дослідженні, ідентифікації та поширенні своїх найпотаємніших духовних переконань, мистецтво є ефективним способом створення сенсу. Це робить арт-терапію природним союзником духовного зростання та турботи, а також дозволяє усвідомити власні ресурси та цінність інснування. Отримані та систематизовані дані наукової літератури щодо духовної підтримки в арт-терапії дозволили нам виокремити п'ять сфер, для яких духовно орієнтована арт-терапія виявляється найбільш корисною (Рис.1).

Рис. 1. Психотерапевтичні мішені духовної підтримки пацієнтів методами арт-терапії

Аналіз сучасних досліджень дозволив виокремити три основних моделі механізмів впливу духовної підтримки пацієнтів в процесі арт-терапевтичного втручання:

1. Модель континууму експресивної терапії (Lusebrink, 2010) передбачає, що творча арт-терапія працює як на кінестетично-сенсорному, так і на перцептивно-афективному, а також на когнітивно-символічному рівнях. Вважається, що переживання викликають емоційні та перцептивні реакції, і таким чином можуть змінити мисленеві патерни та процеси прийняття рішень.

2. Модель відновлення (Hanevik, Hestad, Lien, Teglbjaerg, & Danbolt, 2013) підкреслює, що арт-терапія зосереджена не на клінічному одужанні, а на цілісному здоров'ї, досягнення якого забезпечує пацієнтам найвищу якість життя.

3. Нарешті, модель тіла і розуму (The bodymind model) (Czamanski-Cohen, J., & Weihs, K. L., 2016), яка спирається на нейронаукову літературу, підкреслює перспективу розгляду тіла і розуму як єдності, а не розглядати їх як окремі елементи. Важливий висновок полягає в тому, що «процеси розуму (мислення і сприймання) вбудовані в сенсорний і моторний досвід» (Czamanski-Cohen, J., & Weihs, K. L., 2016: 64).

Всі три моделі є взаємодоповнюючими та дозволяють пояснити арт-терапевтичну взаємодію як процес розвитку, заснований на принципах холізму та синергії.

Для арт-терапевта включення духовної підтримки в процес арт-терапевтичної взаємодії означає:

- 1) розуміння думок, почуттів і поведінки клієнта;
- 2) розуміння основних цінностей, якими керується клієнт, визначення психологічного конфлікту клієнта;
- 3) практики планування, які, швидше за все, прийме клієнт і які відповідають його світогляду (таким чином підвищується ймовірність дотримання вимог);
- 4) визначення психологічних бар'єрів, які заважають клієнту потенційно використовувати потужні духовні ресурси;
- 5) визначення можливості посилити здорові терапевтичні відносини.

Переваги арт-терапії щодо духовної підтримки — це зосередженість на зверненні та потребах пацієнтів. Арт-терапія відводить увагу від проблем пацієнтів і пропонує пацієнту майданчик для самовираження глиною, фарбою або рухами. Арт-терапія виділяється з-поміж інших видів терапії тим, що вона вводить в терапевтичну кімнату третю сторону або об'єкт, тобто твір мистецтва, створений пацієнтом (Rubin, 2012). У взаємодії між терапевтом і пацієнтом увага буде зосереджена на арт-об'єкті. Тому ще одним важливим виміром духовно орієнтованої арт-терапії є її екологічність та турбота про безпеку пацієнта.

Висновки і перспективи. Таким чином, проведене нами теоретичне дослідження дає підстави стверджувати, що духовна підтримка в арт-терапії є новітнім та перспективним напрямком у клінічній практиці.

Ми визначили духовну підтримку як як терапевтичну допомогу пацієнтам знайти смисли, надію та цілісність у їх житті та стосунках, відчуті свій зв'язок з собою, іншими та Всесвітом, а також дати їм відчуття турботи, співчутливої присутності та безумовного прийняття, готовності бути разом у складні часи, вислухати та поважати їх індивідуальні духовні переконання та вірування.

Ми виокремили психотерапевтичні мішені, для яких духовно орієнтована арт-терапія є ефективною: самореалізація та

саморозвиток, самопізнання, прийняття реальності, пошук сенсу і мети існування та усвідомлення самоцінності.

Проведений мета аналіз наукових джерел дозволив визначити основні моделі сучасної арт-терапії заснованої на духовній підтримці: Модель континууму експресивної терапії; Модель відновлення; Модель тіла і розуму в арт-терапії.

Накопичено чисельні кількісні та якісні дослідження в області арт-терапії щодо позитивного впливу включення духовного аспекту в арт-терапевтичну практику. Водночас, критичними моментами є: відсутність методологічної структурованості; необхідність стандартизації методів втручання; невеликі розміри вибірки; незрозумілі пояснення, як застосовувати підходи; відсутність доказових досліджень. Ці проблеми ускладнюють створення загальної теоретичної основи для духовної підтримки пацієнтів в клінічних умовах засобами арт-терапії, і їх необхідно розглянути в майбутніх дослідженнях.

Література

1. American Art Therapy Association (2017). Definition Art Therapy. Retrieved from https://www.arttherapy.org/upload/2017_DefinitionofProfession.pdf
2. Bell, S. (2011). Art therapy and spirituality. *Journal for the Study of Spirituality*, 1(2), 215-230.
3. Blomdahl, C., Gunnarsson, A. B., Guregård, S., & Björklund, A. (2013). A realist review of art therapy for clients with depression. *The Arts in Psychotherapy*, 40(3), 322-330.
4. Chiang, M., Reid-Varley, W. B., & Fan, X. (2019). Creative art therapy for mental illness. *Psychiatry Research*, 275, 129-136. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2019.03.025>
5. Corrigan, P., McCorkle, B., Schell, B., & Kidder, K. (2003). Religion and spirituality in the lives of people with serious mental illness. *Community Mental Health Journal*, 39(6), 487-499. <https://doi.org/10.1023/b:comh.0000003010.44413.37>
6. Czamanski-Cohen, J., & Weihs, K. L. (2016). The bodymind model: A platform for studying the mechanisms of change induced by art therapy. *The Arts in Psychotherapy*, 51, 63-71. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2016.08.006>
7. Farrelly-Hansen, M. (Ed.). (2001). *Spiritual and art therapy: Living the connection*. London, UK: Jessica Kingsley Publisher.
8. Fehlner, J.D. (1994). Art Therapy with Learning-Blocked, Depressed Children. *Canadian Art Therapy Association Journal*, 8 (2), 1-12 12. <https://doi.org/10.1080/08322473.1994.11432202>
9. Ferrell, B.R., and Coyle, N. (2008). *The nature of suffering and the goals of nursing*, Oxford University Press.

10. Franklin, M. (2001). The Yoga of Art and the Creative Process. In M. Farrelly-Hansen (Ed). *Spirituality and art therapy: Living the connection*. Jessica Kingsley Publishers.
11. Franklin, M., Farrelly-Hansen, M., Marek, B., Swan-Foster, N., & Wallingford, S. (2011). Transpersonal art therapy education. *Art Therapy, 17*(2), 101-110.
12. Hanevik, H, Hestad, KA, Lien, L, Teglbjaerg, HS, Danbolt, LJ. (2013). Expressive art therapy for psychosis: A multiple case study. *Elsevier-Science Direct. 40*(3), 312–321. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2013.05.011>
13. Hartley, N. (2012). Spirituality and the arts: Discovering what really matters. In M. Cobb, C. M. Puchalski and B. Rumbold (Eds.) *Oxford textbook of spirituality and health* (pp.265-271). NY: Oxford University Press.
14. Hinchey, L. M. (2018). Mindfulness-based art therapy: A review of the literature. *Inquiries Journal, 10*(05), 117-124.
15. Horovitz, E. G. (2002). *Spiritual art therapy: An alternate path*. Springfield, IL: Charles C. Thomas.
16. Jung C.G. (2006). *The Undiscovered Self*. New American Press.
17. Kapitan, L. (2014). Introduction to the neurobiology of art therapy: Evidence based, complex, and influential. *Art Therapy, 31*:2, 50-51, DOI: <https://doi.org/10.1080/07421656.2014.911027>
18. Kearney, M., & Mount, B. (2000). Spiritual care of the dying patient. In H. M. Chochinov & W. Breitbart (Eds.) *Handbook of psychiatry in palliative medicine* (pp.357-373). Oxford, UK: Oxford University Press
19. Kirca, B. (2019). Spiritual dimension in art therapy. *Spiritual Psychology and Counseling, 4*, 257–274. <https://dx.doi.org/10.12738/spc.2019.4.3.071>
20. Kliever, S. P., & Saultz, J. (2006). *Healthcare and spirituality*. Oxford: Radcliffe Publishing.
21. Koepfer, S. T. (2000). Drawing on the spirit: Embracing spirituality in pediatrics and pediatric art therapy. *Art Therapy, 17*(3), 188-194.
22. Kossak, M. S. (2009). Therapeutic attunement: A transpersonal view of expressive arts therapy. *The Arts in Psychotherapy, 36*(1), 13-18.
23. Lesiuk, T. (2015). The effect of mindfulness-based music therapy on attention and mood in women receiving adjuvant chemotherapy for breast cancer: A pilot study. *Oncology Nursing Forum, 42*(3), 276-282.
24. Lusebrink, V. B. (2010). Assessment and therapeutic application of the expressive therapies continuum: Implications for brain structures and functions. *Art Therapy, 27*(4), 168–177. <https://doi.org/10.1080/07421656.2010.10129380>
25. Malchiodi, C. A. (2006). *The art therapy sourcebook*. New York: McGraw-Hill Companies.
26. McNiff, S. (2004). *Art heals: How creativity cures the soul*. Boston: Shambhala.
27. Maslow A.H. (2011). *Toward a Psychology of Being*. Martino Publishing Mansfield Centre, CT.
28. Monti, D. A., Peterson, C., Kunkel, E. S., Hauck, W. W., Pequignot, E., Rhodes, L., & Brainard, G. C. (2006). A randomized, controlled trial of mindfulness-based art therapy (MBAT) for women with cancer. *Psycho-Oncology, 15*(5), 363-373.
29. Moon, C. (2001). Prayer, sacraments, grace. In M. Farrelly-Hansen (Ed.), *Spiritual and art therapy: Living the connection* (pp. 29–52). London, England: Jessica Kingsley.

30. Rubin, J. A. (2012). *Approaches to art therapy: Theory and technique*. Routledge.
31. Schmidt, M.A. (2005). Individuation: finding oneself in analysis-taking risks and making sacrifices. *The Journal of Analytical Psychology, Vol 50 (5)*, 595-616.
32. Van Lith, T. (2014). Painting to find my spirit: Art making as the vehicle to find meaning and connection in the mental health recovery process. *Journal of Spirituality in Mental Health, 16(1)*, 19-36.
33. Van Lith, T. (2016). Art therapy in mental health: A systematic review of approaches and practices. *The Arts in Psychotherapy, 47*, 9-22.
34. Vick, R. M. (2003). A brief history of art therapy. In C. A. Malchody (Ed) *Handbook of art therapy*, 5-15. The Guilford Press.
35. Yamada, A.-M., Lukoff, D., Lim, C. S. F., & Mancuso, L. L. (2019). Integrating spirituality and mental health: Perspectives of adults receiving public mental health services in California. *Psychology of Religion and Spirituality*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/rel0000260>
36. Yanos, P. T., Roe, D., & Lysaker, P. H. (2010). The impact of illness identity on recovery from severe mental illness. *American Journal of Psychiatric Rehabilitation, 13(2)*, 73-93.
37. Вознесенська О.Л. (2014). Арт-терапія в Україні: стан та перспективи розвитку. *Львівсько-Ряшівські наукові зошити : Культура – Мистецтво – Освіта – Терапія в міждисциплінарній перспективі (2)*, 93-103.
38. Лазорко О.В. (2018). Сучасні перспективи використання духовних практик у роботі клінічного психолога. *Психологічні перспективи: 32*, 172-181. DOI: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2018-32-172-181>
39. Лазорко, О. (2021). Адаптація україномовної версії «Spiritual Health Assessment Scale» (SHAS). *Психологічні перспективи, 38*, 150–162. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2021-38-150-162>

References

1. American Art Therapy Association (2017). Definition Art Therapy. Retrieved from https://www.arttherapy.org/upload/2017_DefinitionofProfession.pdf
2. Bell, S. (2011). Art therapy and spirituality. *Journal for the Study of Spirituality, 1(2)*, 215-230.
3. Blomdahl, C., Gunnarsson, A. B., Guregård, S., & Björklund, A. (2013). A realist review of art therapy for clients with depression. *The Arts in Psychotherapy, 40(3)*, 322-330.
4. Chiang, M., Reid-Varley, W. B., & Fan, X. (2019). Creative art therapy for mental illness. *Psychiatry Research, 275*, 129-136. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2019.03.025>
5. Corrigan, P., McCorkle, B., Schell, B., & Kidder, K. (2003). Religion and spirituality in the lives of people with serious mental illness. *Community Mental Health Journal, 39(6)*, 487-499. <https://doi.org/10.1023/b:comh.0000003010.44413.37>
6. Czamanski-Cohen, J., & Weihs, K. L. (2016). The bodymind model: A platform for studying the mechanisms of change induced by art therapy. *The Arts in Psychotherapy, 51*, 63-71. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2016.08.006>
7. Farrelly-Hansen, M. (Ed.). (2001). *Spiritual and art therapy: Living the connection*. London, UK: Jessica Kingsley Publisher.

8. Fehlnner, J.D. (1994). Art Therapy with Learning-Blocked, Depressed Children. *Canadian Art Therapy Association Journal*, 8 (2), 1-12. <https://doi.org/10.1080/08322473.1994.11432202>
9. Ferrell, B.R., and Coyle, N. (2008). *The nature of suffering and the goals of nursing*, Oxford University Press.
10. Franklin, M. (2001). The Yoga of Art and the Creative Process. In M. Farrelly-Hansen (Ed). *Spirituality and art therapy: Living the connection*. Jessica Kingsley Publishers.
11. Franklin, M., Farrelly-Hansen, M., Marek, B., Swan-Foster, N., & Wallingford, S. (2011). Transpersonal art therapy education. *Art Therapy*, 17(2), 101-110.
12. Hanevik, H, Hestad, KA, Lien, L, Teglbjaerg, HS, Danbolt, LJ. (2013). Expressive art therapy for psychosis: A multiple case study. *Elsevier-Science Direct*. 40(3), 312–321. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2013.05.011>
13. Hartley, N. (2012). Spirituality and the arts: Discovering what really matters. In M. Cobb, C. M. Puchalski and B. Rumbold (Eds.) *Oxford textbook of spirituality and health* (pp.265-271). NY: Oxford University Press.
14. Hinchey, L. M. (2018). Mindfulness-based art therapy: A review of the literature. *Inquiries Journal*, 10(05), 117-124.
15. Horovitz, E. G. (2002). *Spiritual art therapy: An alternate path*. Springfield, IL: Charles C. Thomas.
16. Jung C.G. (2006). *The Undiscovered Self*. New American Press.
17. Kapitan, L. (2014). Introduction to the neurobiology of art therapy: Evidence based, complex, and influential. *Art Therapy*, 31:2, 50-51, DOI: <https://doi.org/10.1080/07421656.2014.911027>
18. Kearney, M., & Mount, B. (2000). Spiritual care of the dying patient. In H. M. Chochinov & W. Breitbart (Eds.) *Handbook of psychiatry in palliative medicine* (pp.357-373). Oxford, UK: Oxford University Press
19. Kirca, B. (2019). Spiritual dimension in art therapy. *Spiritual Psychology and Counseling*, 4, 257–274. <https://dx.doi.org/10.12738/spc.2019.4.3.071>
20. Kliewer, S. P., & Saultz, J. (2006). *Healthcare and spirituality*. Oxford: Radcliffe Publishing.
21. Koepfer, S. T. (2000). Drawing on the spirit: Embracing spirituality in pediatrics and pediatric art therapy. *Art Therapy*, 17(3), 188-194.
22. Kossak, M. S. (2009). Therapeutic attunement: A transpersonal view of expressive arts therapy. *The Arts in Psychotherapy*, 36(1), 13-18.
23. Lesiuk, T. (2015). The effect of mindfulness-based music therapy on attention and mood in women receiving adjuvant chemotherapy for breast cancer: A pilot study. *Oncology Nursing Forum*, 42(3), 276-282.
24. Lusebrink, V. B. (2010). Assessment and therapeutic application of the expressive therapies continuum: Implications for brain structures and functions. *Art Therapy*, 27(4), 168–177. <https://doi.org/10.1080/07421656.2010.10129380>
25. Malchiodi, C. A. (2006). *The art therapy sourcebook*. New York: McGraw-Hill Companies.
26. McNiff, S. (2004). *Art heals: How creativity cures the soul*. Boston: Shambhala.
27. Maslow A.H. (2011). *Toward a Psychology of Being*. Martino Publishing Mansfield Centre, CT.

28. Monti, D. A., Peterson, C., Kunkel, E. S., Hauck, W. W., Pequignot, E., Rhodes, L., & Brainard, G. C. (2006). A randomized, controlled trial of mindfulness-based art therapy (MBAT) for women with cancer. *Psycho-Oncology, 15*(5), 363-373.

29. Moon, C. (2001). Prayer, sacraments, grace. In M. Farrelly-Hansen (Ed.), *Spiritual and art therapy: Living the connection* (pp. 29–52). London, England: Jessica Kingsley.

30. Rubin, J. A. (2012). *Approaches to art therapy: Theory and technique*. Routledge.

31. Schmidt, M.A. (2005). Individuation: finding oneself in analysis-taking risks and making sacrifices. *The Journal of Analytical Psychology, Vol 50 (5)*, 595-616.

32. Van Lith, T. (2014). Painting to find my spirit: Art making as the vehicle to find meaning and connection in the mental health recovery process. *Journal of Spirituality in Mental Health, 16*(1), 19-36.

33. Van Lith, T. (2016). Art therapy in mental health: A systematic review of approaches and practices. *The Arts in Psychotherapy, 47*, 9-22.

34. Vick, R. M. (2003). A brief history of art therapy. In C. A. Malchody (Ed) *Handbook of art therapy*, 5-15. The Guilford Press.

35. Yamada, A.-M., Lukoff, D., Lim, C. S. F., & Mancuso, L. L. (2019). Integrating spirituality and mental health: Perspectives of adults receiving public mental health services in California. *Psychology of Religion and Spirituality*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/rel0000260>

36. Yanos, P. T., Roe, D., & Lysaker, P. H. (2010). The impact of illness identity on recovery from severe mental illness. *American Journal of Psychiatric Rehabilitation, 13*(2), 73-93.

37. Voznesenska, O.L. (2014). Art-terapiia v Ukraini: stan ta perspektyvy rozvytku [Art therapy in Ukraine: state and prospects of development]. *Lvivsko-Riashivski naukovi zoshyty : Kultura – Mystetstvo – Osvita – Terapiia v mizhdystsyplinarnii perspektyvi – Lviv-Rzeszów Scientific Notebooks: Culture - Art - Education - Therapy in an Interdisciplinary Perspective, (2)*, 93-103. [in Ukrainian].

38. Lazorko, O.V. (2018). Suchasni perspektyvy vykorystannia dukhovnykh praktyk u roboti klinichnoho psykholoha [The Contemporary Perspectives on Using Spiritual Practices in the Clinical Psychologist` Work]. *Psykhologichni perspektyvy - Psychological Prospects Journal, (32)*, 172–181. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2018-32-172-181> [in Ukrainian].

39. Lazorko, O.V. (2021). Adaptatsiia ukrainomovnoi versii «Spiritual Health Assessment Scale» (SHAS) [Адаптація україномовної версії «Spiritual health assessment scale» (SHAS)]. *Psykhologichni perspektyvy - Psychological Prospects Journal, 38*, 150–162. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2021-38-150-162> [in Ukrainian].

Received: 05.04.2022

Accepted: 02.05.2022